

Дотримання прав та інтересів дитини у зв'язку з тимчасовою окупацією частини території України та проведенням антитерористичної операції

Respect for the Children's Rights and Interest due to the Temporary Occupation of the Part of the Territory of Ukraine in the Framework of the Anti-Terrorist Operation

Summary. In the article it is stated for acquaintance the system of the legislation in the sphere of protection of the children's rights, the analytical review of the legislation of Ukraine, adopted in connection with temporary occupation of the country which became a basis for protection of the rights and interests of the children who appeared in temporarily occupied territory of Ukraine is made.

There are given the separate provisions of the Laws of Ukraine "About ensuring the rights and freedoms of citizens and a legal regime in temporarily occupied territory of Ukraine" of 15.04.2014 No. 1207-VII; "About temporary measures for conducting of the anti-terrorist operation" of 02.09.2014 No. 1669-VII; "About a special order of local self-government in certain districts of the Donetsk and Luhansk regions" of 16.09.2014 No. 1680-VII for understanding of the application of the new article of the Civil Procedure Code of Ukraine – article 257-1. This article established features of proceeding on cases of establishment of the fact of the birth or the death of the person in temporarily occupied territory of Ukraine.

It is proved the necessity to apply to cases of the need to prove of the fact of the birth and death in temporarily occupied territory of Ukraine of the "Namibian exception", entered by the Advisory opinion of the International Court of Justice in the Namibia case according to which priority concerning the rights provided by the Convention on Human Rights always is proved even if the part of this territory is under effective control of other Contractual Party. This conclusion became a basis for many decisions of European Court of Human Rights, and the "Namibian exception" became an exception of the general principle about invalidity of acts, including legal, given out by the authorities of the state education which is not recognized at the international level.

Keywords: child's rights; child's interests; protection of the children's rights; establishment of the fact of the birth or death of the person; temporarily occupied territory of Ukraine

Захист прав дітей є всеосяжною метою як національного законодавства країн ЄС, так і ЄС загалом.

В Україні система законодавства у сфері захисту прав дітей охоплює декілька сфер суспільних відносин за участю дітей, зокрема: визначення походження дитини і реєстрація імені дитини в органі державної реєстрації актів цивільного стану; незареєстровані або без громадянства діти; діти, щодо яких батьки нехтують або зловживають своїми правами; діти, які залишились без батьків і влаштовані в сім'ї або в інтернатні заклади; діти, які перебувають під вартою або відбувають покарання; діти, які пропали безвісти або яких викрали батьки; діти-жертви торгівлі людьми; дискримінація дітей, включаючи дітей-інвалідів; тощо.

Проблеми охорони та захисту прав та інтересів дітей на сьогодні набувають

^[1] Проф., к.ю.н. Людмила Токарчук, професор кафедри цивільно-правових дисциплін, заступник декана економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова (Україна), Заслужений юрист України, zilkovska@ukr.net.

особливої актуальності через нестабільність економічного стану країни, подолання країною терористичної загрози і життя заходів щодо збереження територіальної цілісності України, збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб, поширення безробіття, збільшення кількості розлучень, значної кількості дітей, які мають статуси дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Систему законодавства у сфері охорони прав дітей складають Конституції України^[2], Сімейний кодекс України^[3], Цивільний кодекс України^[4], Закони України «Про охорону дитинства»^[5], «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»^[6], «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей»^[7], «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей»^[8], «Про оздоровлення та відпочинок дітей»^[9], «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»^[10], постанови Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. No. 866 «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини»^[11], 8 жовтня 2008 р. N 905 «Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей»^[12] та інші нормативно-правові акти.

Крім цього Україна є учасницею багатосторонніх і двосторонніх угод, якими врегульовано правовий статус, права дітей, та угоди колишнього СРСР, які зберігають юридичну силу для України.

Україна згідно з Конституцією України є суверенною і незалежною державою. Суверенітет України поширюється на всю її територію, яка в межах існуючого

^[2] Конституції України: Закон України No. 254к від 28.06.1996 р. із змін., внес. згідно з законами України : дата оновлення 30.09.2016. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (Дата звернення: 11.09.2017).

^[3] Сімейний кодекс України: Закон України No. 2947 від 10 січня 2002 р. із змін., внес. згідно з законами України : дата оновлення 8.07.2017. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/page> (Дата звернення: 11.09.2017).

^[4] Цивільний кодекс України: Закон України No. 435-V від 16 січня 2003 р. із змін., внес. згідно з законами України : дата оновлення 19.07.2017. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (Дата звернення: 11.09.2017).

^[5] Про охорону дитинства: Закон України No. 2402 від 26 квітня 2001 р. із змін., внес. згідно з законами України : дата оновлення 7.05.2017. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (Дата звернення: 11.09.2017).

^[6] Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України No. 2342-IV від 13 січня 2005 р. із змін., внес. згідно з законами України : дата оновлення 1.01.2017. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2342-15/page> (Дата звернення: 11.09.2017).

^[7] Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей : Закон України No. 20/95-ВР від 24 січня 1995 р. із змін., внес. згідно з законами України : дата оновлення 9.02.2017. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80/page> (Дата звернення: 11.09.2017).

^[8] Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей: Закон України No. 2613-V від 2 червня 2005 р. із змін., внес. згідно з законами України: дата оновлення 9.12.2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2623-15> (Дата звернення: 11.09.2017).

^[9] Про оздоровлення та відпочинок дітей : Закон України No. 375-V від 4 вересня 2008 р. із змін., внес. згідно з законами України: дата оновлення 09.07.2017. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/375-17> (Дата звернення: 11.09.2017).

^[10] Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України No. 1706-V від 20 жовтня 2014 р. із змін., внес. згідно з законами України : дата оновлення 20.04.2017. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1706-18> – (Дата звернення: 11.09.2017).

^[11] Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини: Постанова Кабінету Міністрів України No. 866 від 24 вересня 2008 р. із змін., внес. згідно з постановами КМ : дата оновлення 12.08.2017. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF> (Дата звернення: 11.09.2017).

^[12] Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей: Постанова Кабінету Міністрів України No. 905 від 8 жовтня 2008 р. із змін., внес. згідно з постановами КМ : дата оновлення 26.07.2016. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/905-2008-%D0%BF> (Дата звернення: 11.09.2017).

кордону є цілісною і недоторканною. Перебування на території України підрозділів збройних сил інших держав з порушенням процедури, визначеної Конституцією та законами України, Гаазькими конвенціями 1907 року, IV Женевською конвенцією 1949 року, а також всупереч Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1994 року, Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією 1997 року та іншим міжнародно-правовим актам є окупацією частини території суверенної держави Україна та міжнародним протиправним діянням з усіма наслідками, передбаченими міжнародним правом.

Законодавство України будується за принципом дотримання найвищих інтересів дитини. На цьому принципі будуються і закони, прийняті у зв'язку з подіями останніх трьох років в Україні.

Пропонуємо розглянути останні зміни до законодавства України, які прийняті з метою захисту прав та інтересів дітей, та дати їм належну оцінку.

Так, Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014 No.1207-VII^[13] визначено статус території України, тимчасово окупованої внаслідок збройної агресії Російської Федерації, встановлює особливий правовий режим на цій території, визначає особливості діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій в умовах цього режиму, додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб. Ним визначено, зокрема, дату початку тимчасової окупації – 20 лютого 2014 року, а також те, що тимчасово окупована територія України є невід'ємною частиною території України, на яку поширюється дія Конституції та законів України.

Законом України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» від 02.09.2014 No. 1669-VII^[14] визначено тимчасові заходи для забезпечення підтримки суб'єктів господарювання, що здійснюють діяльність на території проведення антитерористичної операції, та осіб, які проживають у зоні проведення антитерористичної операції або переселилися з неї під час її проведення. Цим Законом також закріплено, що період проведення антитерористичної операції – це час між датою набрання чинності Указом Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України» від 14 квітня 2014 року No. 405/2014^[15] та датою набрання чинності Указом Президента України про завершення проведення антитерористичної операції або військових дій на території України. Територія проведення антитерористичної операції – територія України, на якій розташовані населені пункти, визначені у затвердженому

^[13] Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України No. 1207-V від 15.04.2014 із змін., внес. згідно з законами України : дата оновлення 5.03.2017. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1207-18> (Дата звернення: 11.09.2017).

^[14] Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції: Закон України No. 1669-V від 2.09.2014 із змін., внес. згідно з законами України: дата оновлення 20.04.2017. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1669-18> (Дата звернення: 11.09.2017).

^[15] Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України» : Указ Президента України No. 405/2014 від 14 квітня 2014 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/405/2014> (Дата звернення: 11.09.2017).

Кабінетом Міністрів України переліку, де проводилася антитерористична операція, розпочата відповідно до Указу Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України» від 14 квітня 2014 року No. 405/2014.

Крім цього, прийнято низку нормативно-правових актів, які дають змогу вважати тимчасово окупованими територіями не тільки територію Автономної республіки Крим, а й окремі райони Донецької та Луганської областей. Це: Закон України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» від 16.09.2014 No. 1680-VII^[16], постанова Верховної Ради України «Про визнання окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей тимчасово окупованими територіями» від 17 березня 2015 року No. 254-VIII^[17], а також розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2015 р. No. 1275-р., яким затверджено Перелік населених пунктів, на території яких здійснювалася антитерористична операція^[18]. За час дії зазначених законів до них внесено низку змін, зумовлених практикою їх застосування та динамічною зміною соціально-економічної ситуації в країні.

У зв'язку з подіями, що відбуваються на території України, і прийняттям відповідних нормативно-правових актів, було внесено зміни до Закону України «Про охорону дитинства», якими запроваджено нову підставу для надання дитині статусу дитини, позбавленої батьківського піклування. А саме виокремлено категорію дітей, батьки яких не виконують своїх батьківських обов'язків з причин, які неможливо з'ясувати у зв'язку з перебуванням батьків на тимчасово окупованій території України або в зоні проведення антитерористичної операції

4 лютого 2016 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України щодо встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України» No. 990-VIII.

Цим Законом було вимушено доповнено ЦПК України статтею 257-1 «Особливості провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України»^[19]. Запровадження цієї статті у законодавство, вирішило не тільки одне із головних питань – визнання особи громадянином України, а й дотримання інтересів дитини. Метою прийняття цього Закону стала нагальна необхідність внесення змін до Цивільного процесуального кодексу для полегшення процесу отримання свідоцтв про народження та про смерть для осіб, які проживають на тимчасово окупованій території України, визначеній Верховною Радою України, та не мають належних медичних документів, передбачених законодавством України.

^[16] Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей: Закон України No. 1680-VII від 16.09.2014 із змін., внес. згідно з законами України : дата оновлення 21.03.2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1680-18> (Дата звернення: 11.09.2017).

^[17] Про визнання окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей тимчасово окупованими територіями: постанова Верховної Ради України No. 254-VIII від 17 березня 2015 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254-19> (Дата звернення: 11.09.2017).

^[18] Про затвердження переліку населених пунктів, на території яких здійснювалася антитерористична операція: розпорядження Кабінету Міністрів України No. 1275-р. від 2 грудня 2015 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1275-2015-%D1%80> (Дата звернення: 11.09.2017).

^[19] Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України No. 1618-IV від 18.03.2004 із змін., внес. згідно з законами України : дата оновлення 3.08.2017. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/page> (Дата звернення: 11.09.2017).

Такі зміни відбулися, зокрема, з метою захисту прав та інтересів дітей. Адже факти народження і смерті фізичної особи є актами цивільного стану, для яких встановлено особливий порядок реєстрації. Так, реєстрація народження дитини в органі державної реєстрації актів цивільного стану належить до обов'язків батьків (ст. 144 СК України), за невиконання якого встановлено адміністративну відповідальність (ст. 212-1 КУпАП).

Перш, ніж провести аналіз статті 257-1 ЦПК України та надати відповідні пояснення щодо необхідності її прийняття і застосування на практиці, пропонуємо навести її текст повністю.

«Стаття 257-1 ЦПК України. Особливості провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України

1. Заява про встановлення факту народження особи на тимчасово окупованій території України, визначеній Верховною Радою України, може бути подана батьками, родичами, їхніми представниками або іншими законними представниками дитини до будь-якого суду за межами такої території України незалежно від місця проживання заявника. Заява про встановлення факту смерті особи на тимчасово окупованій території України, визначеній Верховною Радою України, може бути подана родичами померлого або їхніми представниками до суду за межами такої території України.
2. Справи про встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України, визначеній Верховною Радою України, розглядаються невідкладно з моменту надходження відповідної заяви до суду.
3. У рішенні про встановлення факту народження особи на тимчасово окупованій території України, визначеній Верховною Радою України, зокрема, мають бути зазначені встановлені судом дані про дату і місце народження особи, про її батьків.
4. Ухвалене судом рішення у справах про встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України, визначеній Верховною Радою України, підлягає негайному виконанню. Рішення у справах про встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України, визначеній Верховною Радою України, може бути оскаржено в загальному порядку, встановленому цим Кодексом. Оскарження рішення не зупиняє його виконання.
5. Копія судового рішення видається особам, які брали участь у справі, негайно після проголошення такого рішення або невідкладно надсилається судом до органу державної реєстрації актів цивільного стану за місцем ухвалення рішення для державної реєстрації народження або смерті особи.»

Таким чином, статтею визначено заявників у справах про встановлення факту народження особи на тимчасово окупованій території України. Ними можуть бути батьки, родичі, їхні представники або інші законні представники дитини. Перелік осіб визначено виходячи з вимог Цивільного та Сімейного кодексів, Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану»^[20].

Підсудність таких справ дуже широка, оскільки заяву можна подати до будь-якого суду за межами такої території України незалежно від місця проживання заявника. Як правило із заявами звертаються до судів на території, яка найближче прилягає до населених пунктів, визнаних тимчасово окупованими.

^[20] Про державну реєстрацію актів цивільного стану: Закон України No. 2398-V від 01.07.2010 із змін., внес. згідно з законами України : дата оновлення 1.01.2017. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2398-17> (Дата звернення: 11.09.2017).

Статтею визначаються скорочені строки розгляду справ про встановлення факту народження або смерті особи стосовно осіб, які проживають на тимчасово окупованій території України. Вони мають розглядатися невідкладно з моменту надходження відповідної заяви до суду.

Заяви про встановлення факту народження та смерті мають розглядатися судами невідкладно, а копії рішення мають видаватися заявникам негайно або невідкладно надсилатися до органу державної реєстрації актів цивільного стану за місцем ухвалення рішення для державної реєстрації народження або смерті особи.

Законодавчо терміни «невідкладно» та «негайно» не визначено, їх можна вважати оціночними і вони можуть довільно тлумачитись. Однак на практиці в судах виникають проблеми не з визначенням невідкладності або негайності, а з визначенням доказової бази фактів народження та смерті дитини, з визнанням належними та допустимими доказів на підтвердження факту народження або смерті людини на тимчасово окупованій території України.

Так, у рішенні про встановлення факту народження особи на тимчасово окупованій території України, зокрема, мають бути зазначені встановлені судом дані про дату і місце народження особи, про її батьків. В окремих випадках, всупереч законодавчим підходам до визначення правового статусу тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей, міжнародним документам, в резолютивних частинах судових рішень міститься вказівка на те, що відповідний факт (народження або смерті) мав місце у населених пунктах «Донецької народної республіки», «Луганської народної республіки» «Донецької народної республіки (території, непідконтрольній державній владі України)», «Донецькій народній республіці, яка є тимчасово окупованою територією», «самопроголошеній Донецькій народній республіці» тощо. Тобто в утвореннях, які не знайшли свого визнання в світі, однак на них продовжується життя, люди народжуються і, на жаль, помирають.

Статтею, крім процедури провадження у таких справах, вирішено також питання про належність та допустимість доказів на підтвердження факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України, факту смерті особи в певний час у разі неможливості реєстрації органом державної реєстрації актів цивільного стану факту смерті (пункт 8 частини першої статті 256 ЦПК України), у тому числі щодо суб'єктів звернення у такій категорії справ.

При вирішенні законодавчо питання щодо можливості використання як доказів у справі про встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України документів, які видані органами та установами (зокрема, лікарняними закладами), що знаходяться на такій території, було взято до уваги як загальні положення цивільного процесуального законодавства України щодо належності та допустимості доказів (статті 58, 59 ЦПК України), так і норми спеціального законодавства України, а саме – статті 9 Закону України «Про забезпечення прав свобод, громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», норми якого стосуються тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, передбачено, що будь-які органи, їх посадові та службові особи на тимчасово окупованій території та їх діяльність вважаються незаконними, якщо ці органи або особи створені, обрані чи призначені у порядку, не передбаченому законом. Будь-який акт (рішення, документ), виданий органами та/або особами, передбаченими частиною другою

цієї статті, є недійсним і не створює правових наслідків.

Крім цього, при розробці статті 257-1 ЦПК України було взято до уваги практику Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), яка відповідно до українського законодавства має застосовуватись судами при розгляді справ як джерело права (висновки ЄСПЛ у справах проти Туреччини (зокрема, «Loizidou v. Turkey»^[21], «Cyprus v. Turkey»^[22]), а також Молдови та Росії (зокрема, «Mozer v. the Republic of Moldova and Russia»^[23], «Ilaşcu and Others v. Moldova and Russia»^[24]), в яких ЄСПЛ, ґрунтуючись на Консультативному висновку Міжнародного суду ООН у справі Намібії (Namibia case^[25]), наголосив, що першочерговим завданням щодо прав, передбачених Конвенцією, завжди має бути їх ефективна захищеність на території всіх Договірних Сторін, навіть якщо частина цієї території знаходиться під ефективним контролем іншої Договірної Сторони.

ЄСПЛ використав справу Намібії, яка отримала назву «намібійський виняток», який є винятком із загального принципу щодо недійсності актів, у тому числі нормативних, які видані владою не визнаного на міжнародному рівні державного утворення. Зазначений виняток полягає в тому, що не можуть визнаватися недійсними всі документи, видані на окупованій території, оскільки це може зашкодити правам мешканців такої території. Зокрема, недійсність не може бути застосована до таких дій, як, наприклад, реєстрація народжень, смертей і шлюбів, невизнання яких може завдати лише шкоди особам, які проживають на такій території. Застосовуючи «намібійський виняток» у справі «Кіпр проти Туреччини», ЄСПЛ, зокрема, зазначив, що виходячи з інтересів мешканців, що проживають на окупованій території, треті держави та міжнародні організації, особливо суди, не можуть просто ігнорувати дії фактично існуючих на такій території органів влади. Протилежний висновок означав би цілковите нехтування всіма правами мешканців цієї території при будь-якому обговоренні їх у міжнародному контексті, а це становило б позбавлення їх наймінімальніших прав, що їм належать.

Враховуючи наведену практику ЄСПЛ, а також ключове значення, яке має встановлення факту народження або смерті особи для реалізації майнових та особистих немайнових прав заявників, рішення суду у такій категорії справ має ґрунтуватись на дотриманні вимог статті 213 ЦПК України щодо повного і всебічного з'ясування обставин справи на підставі всіх поданих особами, які беруть участь у справі, доказів у сукупності, в тому числі з урахуванням документів, які видані органами та установами, що знаходяться на такій території.

Законодавче врегулювання відносин зі встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України вирішило питання можливості брати судами (як виняток) до уваги документи, видані органами та установами (зокрема, лікарняними закладами), що знаходяться на тимчасово

[21] Loizidou v. Turkey: рішення ЄСПЛ No. 15318/89 від 18.12.1996. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-58007?> (Дата звернення: 11.09.2017).

[22] Cyprus v. Turkey: рішення ЄСПЛ No. 25781/94 від 10.05.2001. URL: <https://casebook.icrc.org/case-study/echr-cyprus-v-turkey> (Дата звернення: 11.09.2017).

[23] Mozer v. the Republic of Moldova and Russia : рішення ЄСПЛ No. 11138/10 від 23.02.2016. URL: <https://precedent.in.ua/2016/05/31/mozer-protyv-respublyky-moldova-y-rossyy/> (Дата звернення: 11.09.2017).

[24] Ilaşcu and Others v. Moldova and Russia: рішення ЄСПЛ No. 48787/99 від 8.07.2004. URL: <http://cmiskp.echr.coe.int/tpk197/view.asp?item=1&portal=hbk&action=html&highlight=ilascu&sessionId=4358038&skin=hudoc-en> (Дата звернення: 11.09.2017).

[25] Legal Consequences for States of the Continued Presence of South-Africa in Namibia notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970), ICJ Reports (1971) 6. URL: <https://precedent.in.ua> (Дата звернення: 11.09.2017).

окупованій території України, що зняло один з аспектів соціальної напруги у суспільстві – можливість захистити права дитини.

Бібліографія:

Cyprus v. Turkey: рішення ЄСПЛ No. 25781/94 від 10.05.2001. URL: <https://casebook.icrc.org/case-study/echr-cyprus-v-turkey> (Дата звернення: 11.09.2017).

Ilascu and Others v. Moldova and Russia: рішення ЄСПЛ No. 48787/59 від 8.07.2004. URL: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=ilascu&sessionid=4358038&skin=hudoc-en> (Дата звернення: 11.09.2017).

Legal Consequences for States of the Continued Presence of South-Africa in Namibia notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970), ICJ Reports (1971) 6. URL: <https://precedent.in.ua> (Дата звернення: 11.09.2017).

Loizidou v. Turkey: рішення ЄСПЛ No. 15318/89 від 18.12.1996. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-58007?> (Дата звернення: 11.09.2017).

Mozer v. the Republic of Moldova and Russia : рішення ЄСПЛ No. 11138/10 від 23.02.2016. URL: <https://precedent.in.ua/2016/05/31/mozer-protyv-respublyky-moldova-y-grossyy/> (Дата звернення: 11.09.2017).

Конституції України: Закон України No. 254к від 28.06.1996 р. із змін., внес. згідно з законами України : дата оновлення 30.09.2016. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (Дата звернення: 11.09.2017).

Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини: Постанова Кабінету Міністрів України No. 866 від 24 вересня 2008 р. із змін., внес. згідно з постановами КМ : дата оновлення 12.08.2017. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF> (Дата звернення: 11.09.2017).

Про визнання окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей тимчасово окупованими територіями: постанова Верховної Ради України No. 254-VIII від 17 березня 2015 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254-19> (Дата звернення: 11.09.2017).

Про державну реєстрацію актів цивільного стану: Закон України No. 2398-V від 01.07.2010 із змін., внес. згідно з законами України : дата оновлення 01.01.2017. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2398-17> (Дата звернення: 11.09.2017).

Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України No. 1207-V від 15.04.2014 із змін., внес. згідно з законами України : дата оновлення 5.03.2017. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1207-18> (Дата звернення: 11.09.2017).

Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України No. 2342-IV від 13 січня 2005 р. із змін., внес. згідно з законами України : дата оновлення 1.01.2017. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2342-15/page> (Дата звернення: 11.09.2017).

Про затвердження переліку населених пунктів, на території яких здійснювалася антитерористична операція: розпорядження Кабінету Міністрів України No. 1275-р. від 2 грудня 2015 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1275-2015-%D1%80> (Дата звернення: 11.09.2017).

Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей: Постанова Кабінету Міністрів України No. 905 від 8 жовтня 2008 р. із змін., внес. згідно з постановами КМ : дата оновлення 26.07.2016. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/905-2008-%D0%BF> (Дата звернення: 11.09.2017).

Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України No. 1706-V від 20 жовтня 2014 р. із змін., внес. згідно з законами України : дата оновлення 20.04.2017. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1706-18> – (Дата звернення: 11.09.2017).

Про оздоровлення та відпочинок дітей : Закон України No. 375-V від 4 вересня 2008 р. із змін., внес. згідно з законами України: дата оновлення 9.07.2017. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/375-V>

gov.ua/laws/show/375-17 (Дата звернення: 11.09.2017).

Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей: Закон України No. 2613-V від 2 червня 2005 р. із змін., внес. згідно з законами України: дата оновлення 9.12.2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2623-15> (Дата звернення: 11.09.2017).

Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України No. 20/95-ВР від 24 січня 1995 р. із змін., внес. згідно з законами України : дата оновлення 09.02.2017. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80/page> (Дата звернення: 11.09.2017).

Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей: Закон України No. 1680-VII від 16.09.2014 із змін., внес. згідно з законами України : дата оновлення 21.03.2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1680-18> (Дата звернення: 11.09.2017).

Про охорону дитинства: Закон України No. 2402 від 26 квітня 2001 р. із змін., внес. згідно з законами України : дата оновлення 07.05.2017. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (Дата звернення: 11.09.2017).

Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України»: Указ Президента України No. 405/2014 від 14 квітня 2014 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/405/2014> (Дата звернення: 11.09.2017).

Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції: Закон України No. 1669-V від 2.09.2014 із змін., внес. згідно з законами України: дата оновлення 20.04.2017. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1669-18> (Дата звернення: 11.09.2017).

Сімейний кодекс України: Закон України No. 2947 від 10 січня 2002 р. із змін., внес. згідно з законами України : дата оновлення 08.07.2017. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/page> (Дата звернення: 11.09.2017).

Цивільний кодекс України: Закон України No. 435-V від 16 січня 2003 р. із змін., внес. згідно з законами України : дата оновлення 19.07.2017. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (Дата звернення: 11.09.2017).

Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України No. 1618-IV від 18.03.2004 із змін., внес. згідно з законами України : дата оновлення 3.08.2017. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/page> (Дата звернення: 11.09.2017).